

הסופים

פרופ' שרה סבירי¹

רקע

בתוך האיסלאם ישנו זרם מיסטי-רוחני שהולכים בו אנשים שאינם מסתפקים בספרות הדתית המקובלת, כגון הספרות הפרשנית האורתודוקסית, הסונה, החדית' והספרות ההלכתית. החיפוש אחרי רבדים פנימיים יותר באיסלאם החל להיות תופעה חברתית בשלב מוקדם למדי, אולם לא ברור מתי בדיוק זה קרה.

התארגנויות חברתיות-רוחניות של מחפשי דרך החלה, לדעתי, בשלב מוקדם בתולדות האיסלאם. התפתחויות רוחניות שונות באיסלאם הן במידה רבה המשך לזרמים המיסטיים של 'שלהי העת העתיקה', תקופה שהיתה עשירה מאד בתורות דתיות ומיסטיות מפותחות: בתקופה זו ישנה פריחה מיסטית גדולה ביהדות; בנצרות התגבשו תורות ותופעות חברתיות הקשורות ב'אדם

**אפשר לראות את
תופעת "האדם
הקדוש" באיסלאם
כהמשך לתופעות
שרווחו בשלהי
העת העתיקה.**

הקדוש' והמעוגנות בתפיסה של אליטה אנושית רוחנית. גם בדת הזורואסטריית, שהיתה אז דת אדירה, נמצא כיוונים מעין אלו. גם בתורות הגנוסטיות שפרחו באותה עת יש כיוונים מיסטיים ברורים. הרבה מהתורות המיסטיות בזרמים הללו חלחלו גם אל תוך האיסלאם הקדום ועזרו לפתח בו את הכיוון הרוחני שלימים בא לידי ביטוי עשיר כל-כך במיסטיקה המוסלמית, הסופיות.

¹ נאמר בישיבה ב"ב בשבט תש"ע, במסגרת 'מזרח, מערב ואיש ישראלי' ועבר את הגהת פרופ' שרה סבירי.

לכן, במקום השפעות אני מעדיפה לדבר על חלחול, אוסמוזיס. באופן זה אפשר לראות את תופעת "האדם הקדוש" באיסלאם, הצדיק, הנָלִי, כהמשך לתופעות שרווחו בשלהי העת העתיקה. נָלִי, ובריובי אַנְלִיאָא', משמעו ידיד האל. הידיד בהא הידיעה הוא אברהם, שנקרא 'אל-ח'ליל', (ח'ליל גם הוא פירושו חבר קרוב, ידיד, אהוב). אברהם ידיד האל, כמו מוחמד, הופך להיות מודל לחיים רוחניים ואתיים. הנביאים באיסלאם נחשבים כולם לידידי האל. מקרב הנביאים בחר האל במהלך ההיסטוריה האנושית מספר מסוים של "שליחים" (ביחיד רְסוּל וברבים רְסָל), שתפקידם היה להביא לבני האדם תורה, חוק אלוהי, שרְיֵעָה. על פי האסלאם מוחמד הוא אחרון הנביאים ואיתו פסקה הנבואה לחלוטין.

על פי פרקי הנבואה אצל הרמב"ם, הנבואה נתפסת כתופעה אוניברסאלית. כלומר, לאחר הכשרה ממושכת, וכשיש בחירה אלוהית, אדם יכול לפתח כשרים נבואיים. על-פי האיסלאם, אמנם היתה שורה ארוכה של נביאים מבני אומות שונות לפני מוחמד, אך

עצור, הלשם מוחמד הוא האחרון בשורה הזו ואיתו פסקה
כך נוצרת?! הנבואה ולא תשוב, מפני שהשרייעה שהביא מוחמד השלימה את כל החללים שנשאר אחר

התורות שהביאו הנביאים-שליחים הקודמים לו. המיסטיקאים-הסופים מקבלים זאת, כמובן, שהרי זהו עיקר אמונה בסיסי והכרחי לגבי כל מוסלמי, אבל הם מאמינים שהזרימה בין העולמות העליונים לעולם האנושי ממשיכה – לא באופנים האופייניים לנבואה, אלא באופנים אחרים. הם גורסים כי בקרב בני האדם קיימת אליטה אנושית-רוחנית שעשויה לפתח את הכשרים הדרושים לשם התקרבות אינטימית אל האל ואפילו חיים במחיצת האל – ובלבד שזה יהיה רצון האל ובחירתו.

אחד הסיפורים הקדומים על אנשים קדושים באיסלאם הוא הסיפור על איברהים אבן-אַדְהֶם, בן המאה ה-8, שלפי המסופר היה בן מלך בח'וראסאן (צפון-מזרח איראן). יום אחד יצא לציד. בעודו רוכב על סוסו, שמע קול נעלם (הַאֲתָף) קורא לו: 'עצור, הלשם כך נוצרת?!'. הוא מתעלם מהקריאה, אך הקול שב ושואל אותו. בפעם השלישית הוא עצור, ותופס בבת אחת את ההבל שבחיי תפנוקים ומותרות והוא מתעורר. ההתעוררות הזאת מובילה לתשובה ('תְּנִיבָה'), היפוך הלב, מצב שמביא לתפנית חדה מדרך החיים עד כה ולבחינה מחדש של ערכי החיים. הוא עוזב הכל, נותן את הסוס למשרתו, פושט את בגדי מחלצותיו, לובש גלימת צמר גס (סוף –

ומכאן נגזר השם סופי, סופים) ויוצא לנדודים. הוא נהיה לאחד האישים המרכזיים במסורת הסופית, הוא הופך לאדם קדוש, לידיד האל. אין באסלאם מנגנון המכריז על אדם כקדוש. זוהי מסורת, אך קדושתם של אלו המאכלסים את המסורת כמורים וכשיח"ם איננה מוטלת בספק אצל חבורות רבות של סופים. בכל מקרה, העצירה ממהלך החיים השוטפים והחיפוש אחרי מקור ההשראה וההכוונה האלוהיים הם שפותחים את האפשרות לממש עד תום את הפוטנציאל האנושי הרוחני.

הסיפור הקדום הזה, כמו סיפורים רבים אחרים, מספר על התנסויות מיסטיות ועל דרך חיים מיוחדת, שמתרכזת בשכלול הפנימיות. לכן הסופיות היא מיסטיקה המושתתת על אתיקה. היפוך הלב הוא לא רק שינוי באוריינטאציה הכללית, אלא התעוררות לשאלה מהם הקשרים הנכונים בין אדם לאלוהיו, בין אדם לרעיו ובין אדם לעצמו. היפוך הלב הנקודתי אינו מספיק. השאלה היא איך הופכים את הלב הלכה למעשה ולמשך זמן כזה שהאישיות תעבור בו טרנספורמציה אמיתית. לשם כך ההלכה הדתית, שהסופים מקבלים כתשתית הדתית והעדתית שלהם, אינה מספיקה. הספרות הסופית מלאה בתיאורי המאבקים של האנשים הללו בעצמם, בנפשותיהם, ב"אגו" שלהם. מאבקים אלו יכולים להביא לכדי התנקות מסיגי האישיות העצמית, אשר בלעדיה אין אפשרות להגיע לקירבת האל ולחזות בעולמות העליונים.

המסע הרוחני מתרחש בלב, שהוא

**כששאלו את מוחמד
מה הג'יהאד
הגדול, אמר: "זהו
המאבק בנפשי".**

האיבר החשוב ביותר במערכת האנושית. הלב משול למראה, אך בסמוך ללב שוכנת הנפש (בערבית – נַפֶּס). כל מה שאנו מכנים בתרבות בת-ימינו "אגו", זהה לנַפֶּס. בתהליכי

ההיטהרות מסיגי הנַפֶּס עוברים הסופים דרך פרקטיקות אסקטיות, שכן הנַפֶּס, האני, קשור/ה בעוצמה רבה לעולם הזה (אל-דַּיְנָא). אין מנוס מלפתח לעולם יחס שנקרא במינוח הסופי "הפניית עורף לעולם הזה". זו אינה נזירות. הסופים כמוסלמים מנועים מחיי נזירות ורובם בעלי משפחות – אבל הם נאבקים בדחפים וברצונות שמקורם בנַפֶּס. זה נקרא ג'יהאד, ג'יהאד אל-נַפֶּס, שהוא מאבק פנימי-נפשי. במסורת המיוחסת לנביא מוחמד

הוא אמר ללוחמים שחזרו מאחד הקרבות: "חזרתם מהג'האד הקטן אל הג'האד הגדול", וכששאלו מהו הג'האד הגדול אמר: "זהו המאבק בנפש".

ככל שמתנתקים מתביעות הנפש הופך הלב למרכזי. ההכשרה האסקיטית משולה לליטוש מראת הלב. יש לזכור כי בעבר המראה לא הייתה מזכוכית אלא ממתכת, כך שככל שמלטשים אותה יותר היא הופכת דקה ושקופה יותר. כשהלב הופך למראה ממורקת משתקפים בו העניינים האלוהיים. זהו ידע פנימי ולא ידע שנלמד כדרך שלומדים עניינים אחרים. בעניין זה הסופים מבליטים את המאמץ ואת ההתבוננות הפנימית האינדיבידואליים כאמצעים לידיעה פנימית, רוחנית. דברים אלה קשים לזרמים האורתודוקסיים המחמירים באסלאם, שמבחינתם כל מוסלמי חייב להסתמך על הקוראן ועל המסורות הקאנוניות ולא לחדש מהרהורי ליבו כלום. לגבי הסופים, ידע (עֵלֶם) שאינו מעוגן בפרקטיקה (עֵמַל) אינו מביא לפיתוח הכשרים להכרת האל.

הפרקטיקות הסופיות

בין הפרקטיקות של הסופים היו, למשל, תפילות לילה (קִיאָם אל-לַיְלָה). אפילו המליצו לישון אחה"צ כדי להיות ערים בלילה. כן היו להם צומות ממושכים – הצום הקשה ביותר נקרא "צום דוד", כי לפי המסורת המוסלמית דוד נהג יום לאכול ויום לצום. זהו צום קשה במיוחד, כי לא מתרגלים לצום כמו בצום ממושך. יש גם פרקטיקות של התבודדות ופרישות לזמן מוגבל – לכלל היותר ארבעים יום. בנוסף קיימות גם פרקטיקות של זכירת האל ('זיכר'), פרקטיקה של הזכרה חוזרת ונשנית של שמות האל שמביאה לריכוז ולהתבוננות באל בלבד. מטקסי הזיכר התפתחו גם מפגשים שבהם משמיעים מוסיקה בעלת אפקט מיסטי, המביאה לפעמים לריקוד או לתנועות גוף אקסטטיות. מוכרים כיום הדרווישים המחוללים, בני האחוה הסופית המוֹלוּוִית, ממשיכי דרכו של המשורר המיסטי הידוע ג'לאַל אל-דין רומי המכונה מוֹלוּאַנָא (אדוננו).

יחס האיסלאם לסופים כיום

במשך מאות שנים, מהמאה ה-12 עד המאות ה-18-19, הסופיות הייתה מקובלת על רוב, אם לא כל, המוסלמים. רוב המוסלמים השתייכו לשייח'

או לאחווה (טְרִיקָה). הדברים השתנו החל בסוף המאה ה-18. עֶבֶד אל-נְהָאב, מטיף דתי אדוק וקנאי שקם בערב הסעודית, היה בעל השפעה חזקה

**אתא-תורכ, שרצה
להפוך את תורכיה
למדינה מודרנית,
אסר על קיומם של
המסדרים הסופיים.**

בהתנגדות לסופיות. בהנהגתו ותחת השפעתו החלו בהריסת קברי קדושים סופים ובניסיונות לסלק את הנוכחות הסופית מחצי האי ערב. במאות ה-19-20 החלו לחדור לעולם המוסלמי גם השפעות של המערב החילוני

המודרניסטי (ובכלל זה הקומוניזם) וזרמים אינטלקטואליים מודרניסטיים ואחרים התנגדו נמרצות לסופיות שנחשבה פרימיטיבית ומלאה באמונות טפלות. אתא-תורכ, למשל, בראשית המאה ה-20, שרצה להפוך את תורכיה למדינה מודרנית, אסר על קיומם של המסדרים הסופיים. בתורכיה נאסרה הסופיות מהכיוון המודרניסטי-חילוני ובערב הסעודית (כמו גם במקומות אחרים) נאסרו המסדרים הסופיים מהכיוון האורתודוכסי הסלפי. במרוצת השנים, בעיקר כתגובה למודרנה, הכיוון הוּוּהָאֶבִי-סֶלְפִי הנוקשה והאליים הלך והשתלט על האיסלאם.

האם הסופים פחות אלימים מן המוסלמים ה'רגילים'?

איני אוהבת לענות על כך בצורה החלטית. בדרך כלל – בהחלט ניתן לומר שהסופיות מציגה זרם רוחני שאינו מבוסס על קנאות דתית או לאומנית. עם זאת, חלק ממאבקם של הצ'צ'נים נגד הרוסים מומש והונהג על ידי מנהיגים סופיים, למשל שְמִיל. כיום יש ניסיונות בחוגים סופיים במערב להשתמש באינטרנט ובאמצעי תקשורת אחרים כדי להבליט ולהפיץ את הפנים היפות של איסלאם רוחני שוחר שלום ואהבה.

האם הסופים הם סונים?

רוב הסופים הם סונים, אך יש גם סופים שיעים.

תיאורגיה אצל הסופים

כמעט ולא קיים אלמנט של תיאורגיה אצל הסופים. פה ושם ניתן לגלות נטייה תיאורגית, ובודאי שיש נטיות מאגיות, אבל אלו אינן הרווחות בסופיות.

ההנהגה מדינית סופית

אינני יודעת בוודאות אם יש מדינה שההנהגה שלה סופית. ייתכן שהקרובה ביותר לכך היא אינדונזיה, אבל את התשובה לשאלה זו אני צריכה לבדוק.

סופים אותנטיים בארץ

יש קבוצות סופיות לא מעטות בארץ. ההתעוררות של הסופיות בארץ היא עניין שבהתהוות, זהו תהליך מעניין שמן הראוי לעקוב אחריו. לפני שנים לא רבות הסופיות נודעה בין המוסלמים בארץ לשימחה ו"סופי" היה שם גנאי אצל רבים מהמוסלמים שפגשתי, אבל היום, אולי בהשפעת העידן החדש והעובדה שהסופיות פורחת במערב, יש התעוררות של הסופים גם בארץ והקבוצות הסופיות כאן הולכות ומתחזקות. יש מרכז סופי בנצרת בעל קשרים רבים עם מחפשי דרך בארץ ובמערב. בבִּאָקָה-אל-רַבִּיָּה יש מכללה אקדמית, בְּלִיַת אל-קאסמי, בחסות שייח' סופי השייך לטְרִיקָה אל-רַחְמַנִי'ה. בסח'נין פעיל מאד השיח' הסופי אָבוּ פֶּלְסְטִין שהמורה שלו יושב בעזה. גם בירושלים המזרחית יש מרכזים סופיים אחדים, כך שהתשובה לשאלה זו היא בהחלט חיובית.

כדאי לדעת שיש בארץ קבוצה שנקראת "דרך אברהם", אשר מנסה לחדש את הפעילות של ר' אברהם בן הרמב"ם ושל חוג החסידים שלו במצרים. על חבריה נימנים הן יהודים והן מוסלמים.